

Արդարեւ յառաջագոյն հայ բժշկականութեան վրայ գրողը կարող է անմաղձ օգտիւ վերջոյնիսկ անգիտութիւններէն, իմանալով թէ ինչպիսի նիւթեր շուրջափեր է մեր երկացոյնի բժիշկ-մասնագործի կը գրութեանց մէջ, ինչ կարծիք ունեցեր է այս ինչ կամ այն ախտին ու հիւանդութեան վրայ, ինչ գէշ ու գաղտնի սահմաններ է միոյն կամ միւրոյն համար: Բայց այնչէ կամ սակաւ շահ հիւանդացի քանակներ լեզուակներն որպէս գործն է հետազոտող այդպէսլ ժամանակի բաւարկ ու աստուգանքներն, երբ իւրաքանչիւր քայլին հարկ է որ տարակուս թէ այն ինչ քաղց գործունէն ու աստուգանք բուն Միխիթարայ են: Եթէ անոր խօսքն յառաջ բերցնուի:

«Այնպէս այն ցամաքն» որ Չերեքոյն լինի մարդի, «եւ իր նշանն այն է որ թիկն կապի», հաս չաւանէ, եւ թիկնին պարտ չաւանով կոչեն, որ է ռուսը, որ «իսկան է գլխոյն եւ ցոյ ընդ թիկն», եւ պատմաւն այն է որ մարդի քրտնի եւ քրտան զոտ աւան: Եսլայն «ժամ թիկն կնի եւ քորի եւ փշոյն փնի: Եւ ընդ «թիկն ըստ քոր: Երբ այս նշանք լինի» պարտ Չերեք, սարք կապի: Այլ եւ Միխիթարայ լինի՝ կարծաւս» եթէ անպիտ լինի երեսուն եւ կամ ռուսը: Երբ «ժամ» ի պիտի գիտութեամբ եւ յազարիկ ի խնդրէ «եւ զանկիւն», նա փողպէ խոչը: Եւ այն ռուսը կոչի: «Ապա թէ է թիկն ու զարիկ» այն Չերեքոյն կոչի, եւ «այն որ է սառ պատմաւանք լինի եւ այն որ ինքնէ «լինի եւ սառ»: պարտ է անանկ փողպէ ձիւնով եւ որ «նման է այլո՞մ»: Ապա թէ է չափ պատմաւանք լինի, այն որ ինքնէ՝ հաստ լինի եւ չափ: պարտ է սառ ծնել «սառիկն» ձիւնով եւ որ նման է: Եւ կոչի: Եւ թիկն խոսքն, եւ սառքոյն քալ է շարքեւանքն եւ ինչ ի հետաւ փշոյն եւ ի գլխին պարտ: որ սառքն է: Եւ սառ «փոխ առ փոխ» որ աչիկ քրտնի: որ քորի գիտանքն «որ ի գլխին ինի»: շատ գէշ պատմաւանք այնէ: Եւ «երբ ի պիտին ինի», նշանն այն է որ մարդն կարի: Եւ «արագ մար կայ շանայ որ ի կուրծքն չիկու»: Եւ առ ստեղծ, աղան է ի փշէ կտուտ Ծարէ, եւ ճիւղն է ներք: «Հաստայ, եւ շատ օտու է իւր: եւ ի մայն եւ ի գլխոյն «պարտաւ կայ...»:

Այսպէս յառաջ եր տանի խօսքն նշանաբ Ժ՛այ, եւ կը հասնի Հատանին կէտն: Ենայտ առանց նոր Հատան անելոյ: Եւ զատ վերնագիր յաւելու, հազիւ բաժանման երկարացական նշան դնելով, կը շարունակէ տարբեր նիւթոյ վրայ: «Երբ «ժամ» կ'ընէ, իմաս եւ շատ «հիւանդութիւն» լինի, պատմաւն այն է որ օդն եղծան «լինի եւ բարանա», եւ հետ շնչոյն մասնէ եւ փոխէ «զոտող բնութիւն...»: Բայց Հատանով կը վերջաւորէ պոպկէ: «Եւ զայլ ստանումն գտանու է գիրը Միխիթարայ բժիշկին»:

Արդ ի՞նչ կարող է չլինի սահմանել թէ այս ընդհանր Հատանին արդիւմէ Հերացոյն եւ Հարեւանցի հայկեցմամբ կրնայ մարդ այնպէս կարել թէ բովանդակն իւրն ըլլայ: Բայց կարծեմք թէ ուշագործեամբ կարողանանք իրաւունք հիւանդացի կապակներու նշան իսկ յառաջ բերուած փոքր մասին անփոփոխ ի գրող նորա առաջ ըլլալուն վրայ, շնչոյն մասին մէջ կը գտնենք ի մէջ այլոց փշոյն, պարտէ (խորքէ), ճիւղն (ստեղ), որ յետոյ մի անգամ ալ կը կրկնուի, ի ինչն (մաս, քաղ), եւ այլ նման բառեր, յորոց ոմանք թէպէտ բաւական չեն առաքիաւորից սովորական բացատրութիւնք են, բայց օտար ի Հերացոյն: Հատանին երկրորդ կիսոյն մէջ կը գտնենք Գաղիանունի անունը՝ շխմիտու եղան, որ ոչ երբեք կը տեսնուի ի Չերեքոյն միխիթարութեան:

¹ Այսպէս է ի նկատմամբ: Կ'երեւոյ որ պէտք է ընթերցանել ի խնդրոյ, այս լինի ի ցամաքին: Ինչն Աստուծոյ մէջ կը գտնուի: «Զանկիւն» եւ ի խնդրոյ, եւ այլն խանգօտից ասանք:

² Այս պարբերութեան թեպէտ միտքն յայտնի, բայց առ փոքր մի իրաւունք է ստացումն: Պէտք է կարգիլ կամ իմանալ պոպկէ: «Եւ թէ է սառ պատմաւանք լինի, եւ այն որ ինքնէ՝ լինի սառք»:

Գրաւեալ կայ ի վեր կ'այս Հատանին վկայութիւն մի նշան յայն բժշկականութեան՝ գրեթէ զուտ գրաւոր լեզուապոպկէ: «Առ իմանալուն Գաղիանուն, թէ յորժամ «հիւանդութիւն պատահէ ումք, պարտ է նման պարտաւոր» ի կերակրող, զի թերմութիւն պակասեցի: զի (է) սառ կու: հիւանդութիւնն եւ ի շարքեւանք» մանք հիւանդութիւնք գիտի մարդ: Եւ գաղտնիցն պոպկէ: «Կերակուր (Գ)» շատ կերպիւնն զի մի մանրացին, եւ մի «սակաւ» զի մի անգեղին: Այլ հայեցի թիկնի ի հիւանդութիւնն եւ ի ժամանակն, յորն եւ յետանկն, եւ ունի տեղէ թէ որ օգտակար է մարդիկ: «Ի քաղաւոր, եւ ի քորն քալ ըստ արժանեան: Այլամ նման օրինակ ոչ ուրք կը պատահի ի Չերեքոյն միխիթարութեան, ուր բազմաթիւ վկայութիւնք ի Գաղիանունէ միշտ բոլոր գրելի սովորական աւանդներ բարդաւան են: — Վերջապէս վկայութեան կից կայ զէպի մի յիշատակութիւն, զոր գտնաւորաւ կարող ենք սալ Միխիթարայ: «Ապա Յեր Բարեգործիւնն ի Հոռոմ» քաղաքն էթէ գիտար հիւանդ: Եւ եւ թերմուն, գրեթէ «լոյսուցի» (լոյսաւորեցի): Եւ հաւիտայ ապար կերպիւն: «պակեցայ, քրտնեցայ, եւ լալայ պորտն իմանք Աստուծոյն» (Չերեքոյն մասնագործարանի, թ: 72, Բ. էջ 131—134):

Առ այժմ պոպկէ: Ի յարեգո՞մ երբ բժշկաւանայ վրայ խօսիք: առիթ հիւանդանք այն նիւթոյն վերագրանալուն: — Կ'ընենք առիթ հիւանդանք Միխիթարայ մեզ ծանօթ գրութեան հետ նորին գրաւոր: սրովհետեւ տեսնք մէջ պիտի հանդիպենք զանազան Հատանք, որ յայտնապէս նշան զանազան անունան են, եւ զի քաղաւանք եւ զի բառ առ բառ, ոչ ըստ իմանալին միայն այլ նաեւ ըստ լեզուին եւ ունին:

Եւսման Հերացոյն ցնեղ հաստ է համառոտ գրութիւն մի եւս Ահայ գաղտնաւորանայ վրայ, զորքէն ալ տեսնենք ի կարգի նշաններն գրաւանք: (Հորանակիւն:) Զ. Դ. Ե.

Գ Ր Ա Շ Ն

ՊԵՏՏՈՒԹԻՒՆ ՀՆԵ ՄԵՐՈՒԹԻՒՆԸ
Ի ՍԱՐԵՆԵ ՄԵՆՉԵՒ ՄԵՐ ԺՈՐՇԵՆՈՐԸ

Բ. ԵՐԱՍՆ

1860ԵՆ ՄԻՆԵՉԵՒ 1860:

(Հորանակիւն)

18. ԵՒՐԱՐՈՒՆ

Յալաթաթաթաթաթ, Վիճան, 1847—1863:
Եսլայն. Միխիթարեան Միխաղաթաթաթաթաթ:
Եսլ. Միխիթարեան:

«Որքան ալ Հայաստան իր աշխտօք գործունէութեամբն» լրագրական կարեւոր քաղաքականութիւն մը կը մատուցանէր, բայց բուն եւրոպական ոճով եւ հիմունքներով գրուած լրագրի մէջ դեռ կարծաւոր կրնայ սեպակիլ ազգը: Եւսլայն եւ հետագայ անձինք՝ Վիճանի Միխիթարեան հարց ծանօթ աշխատասիրութեան մը կը պատկերն պնդիսի անձնատիրութեան մը: Ոչ լոկ իրենց ուսումնասիր վրայն, այլ բնական

մեծ վարժարան մը Հայուս ուսուցանեմ կ'ըլլայ. 18: — Հայրենեան Հայագրքի մը. 14: — Աղջաւանաց մարզու-
արանի պատիւ. 16: — Սիկկաթորի Հայագրքի մը. 18: —
Հաւատարմութեան շնորհ տրուելու մը. 19: — Եւ-
րոպայի մէջ Հայոց սկսած բանի մը արուեստական մի-
ջոյնը. 21: — Գիշ (Հայ) զորագետն ու իր լիբրէն յաղ-
թութեան մը. 23: — Կոր Հայրենի կամ աշխարհա-
բաւ լեզուի ուսուցական բայերը. 23: — Հայ ազգին
վրայ ընդհանուր տեսութիւն. 24, 26: — Կալկաթայի
Ալեքսի (լուսիկը). 24: — Սուլաւայի Հայոց դպրոց.
26: — Աղջային լուսիկներուն ու արուեստական պատ-
մութիւնը. 28-40: — Հայ-Ալաւը ժողովրդագրութեան մը
Աւստրիայի կայսեր տալիս. 32: — Լուսիկներուն դիտար-
բարեց հաւաքում. 41: — Բոսնիան լուսիկի մը Հայոց
վրայ ընդհանուր տեսութիւն. 43: — Հնդկաստանի Հայոց վրայ բանի
մը լուսի. 44: — Հայոց մասնագիտութեան պատմութե-
ան մը. 47, 50, 52, 1851, 20-21: — Առեւտրի եւ
Մանուսանի Հայերը. 48, 51, 53, 1951, 1:

1851

Խոզկոյի գնդակներ Մեծ Արարատայ վրայ կ'ը-
լլէ. 3, 4: — Մատթեոս Ռաջոյեցի եւ Պ. Ե. Տիւ-
րբէ. 6: — Պարսիկ թիւերը. առաջին թիւերն Մեծ.
Յոսէ. Գառնեան ապագին ու Պարսկաստանի Հայա-
գրքի մը. 10: — Հայաստանի կոչը. 4-12: — Տը-
գաւայ առաջնական մը. 12-26: — Ռուսաս-
տանի Հայոց յաւաքում. 20, 24: — Մեծն Դե-
րեւն ու Հայաստանի վրայ ունեցած ազդեցութիւնը.
27-45, 1852, 1, 3: — Աղջային հնութիւնը. 28, 30:
— Հնդկաստանի մարտիկի մատարի մանրամասն. 32:
— Կորագրութեան Գոյնի մը. 33: — Հայաստանի Ալե-
քսի (Լիկի) քաղաքն ու իր ուղիւ. 39, 41, 42: — Պիւ-
նիկի մատարան. 44: — Ռուսիան եւ Քաղա-
քներուն միջեւ հիմն չհասարակութեան դրամները.
46, 48, 1852, 2-16:

1852

Պր. Ռիկէր բռնիկն Հայոց վրայ գործը. 4-8:
— Մարտիկները աղջային լեզուի վրայ. 6-30:
— Արարատի Արարիկներ. 13-35: — Պայեան մե-
տաքարան. 15: — Սիկկաթորի կայսրութիւնը. 21, 26,
31: — Սիկկաթորի մէջ Հայոց հնութիւնները. 28:
— Եւրոպայի եւ Հայաստանի կամ Ռուսաստանի մեծ աղ-
մանքը. 28: — Մանուկ Պիւ Միլիոյի. 33-50: —
Պարսիկ մատար. Գառնի թիւերը. Հայոց հին պատ-
մութեան վերաբերեալ սեպակերպ արձանագրութիւնը. 34
— 41: Կարս քաղաքն ու համայնական կուսակալութիւնը.
44-48: — Հայագրքի Արարիկներ ընտանիքը. 51, 1853,
2, 6:

1853

Հայրենի տեսիլ տեսիլ գրքերուն իրարու հետ
կարճատեւ համեմատութիւնը. 8: — Վարդ Մատիկ-
ներ. 7-52: — Պարսիկ քաղաքները Արարատի
Հայոց յաւաքումն վիճակին վրայ. 13: — Աղջային. 20:

1854

Աղջային կրօնական մասնագիտութեան վրայ բանի
մը խոսք. 6: — Եւրոպայի կոչը. 21: — Պր. Տիւ-
րբէի Հայոց վրայ գործը. 24, 25, 27: — Աղջային դա-
տարանութիւն. 26, 29, 32: — Աղջայ յաւաքումն
համար պետք է որ հարապարակական արդիւնք տրուեն.
28, 31: — Բիւր քաղաքն առաջը. 30:

1855

Լեւոն անուանեալ իշխան Հայաստանի. 46:

1856

Մանուկներու խորհրդատուութիւններ. 28-37:
— Հայոց պատմագրութեան մասնագիտութեան մը. 38:
— Մարտիկներ լեզուի սկզբնական, հնարամանց, միութեան
ու բաժանման եւ աղջային լեզուայ վրայ քննական տե-
սութիւն մը. 39-52:

1857

Պիւնիս Բաղրատուի իշխան գորագետը. 32:

Այսպէս Եւրոպայ տասնութիւն տարի ան-
ընդհատ շարունակեցաւ. Այս միջոցին ի հոս-
տանգնուալոյն եւ այլուր քաղաքական ազգային
լրագիրք աճեցան, որոնք շուտով կը ծանուցա-
նէին տեղական օտարագիր թերթներու հետ-
գրաց տուած եւրոպական լրերը, եւ Եւրոպայի
տուած շարունական լրերն արդէն շատ կը հնա-
նային մինչեւ որ Արեւելք հասնէին: Բնականա-
պէս անկարելի էր այս կողմանէ բաժանորդաց
պահանջումը գոհացնել, եւ Եւրոպայի կը մնայ
քաղաքական սահմաններէ մեկնիլ եւ ընտանե-
կան շրջանի մէջ մնալ: Այսպէս 1858ին Եւ-
րոպան երկշարունակութիւն եղաւ, իբրեւ Օրդոն-
ընտանիք, իրերը փոխեց եւ առաւ գրեթէ այս-
օրուան Հոգիւն Եւրոպայի գիրքն, 16 թուղթ,
գրին ալ կրեցաւ:

Խմբագրութեան գիտումն էր գլխաւորա-
բար ընտանեկան թերթը մը տալ, եւ այս պատ-
ճառաւ Եւրոպայ այս երկրորդ կերպարանաց տակ
աւելի վիշապանական, ուսումնական եւ գրեթե-
ցուցիչ տեղեկութիւններ կու տար: Այս ուղղու-
թեամբ շարունակեցաւ մինչեւ 1863 տարւոյ
վերջը, եւ նոյն տարւոյն հետ վերադառաւ այն
հրատարակութիւնն ալ: — Այս շրջանին մէջ կան

Մանուկներու դաշարումը, 1858, 1:
Հայոց վիճակագրութեան Հայոց, 1858, 6, 7:
Հայոց լեզուն գրեթե անտեսութեան յաւաքում, 1858, 13:

Քաղաքական Եւրոպայի ջանքն էր իւր. լրերն
ստորգ աղբիւրներէ առնուլ, եւ քաղաքական
դիպաց շարունակեալ պատմութիւնն այնպէս
իրարու կապել, որ պատմական ամբողջ մը կազ-
մէ, եւ առանց մէկ կամ միւս կողմանցութեան
միտելու՝ իրաց վիճակն ինչպէս որ է՝ ներկայա-
ցնէ: Թէ ընդհանրապէս ուսումնական եւ թէ
ի մասնաւորի ազգային յօդուածոց մէջ քննա-
պատեման ոգին կ'առաջնորդուէր: Եւ որով-
հետեւ իւր հետեւոր գիրքն ու հանգամանքը
չէր ներքին իրեն ազգային առօրեայ դիպաց մեր
ձեռնալ, կը ստիպուէր շատանալ եւրոպական Հայ
գաղթականութեանց կենաց զբաղումը, եւ եր-
բեմն երբեմն միայն ազգային կենաց վրայ ընդ-
հանուր տեսութիւն կը հրատարակէր: Իւր առ-
անձինն ջանից առարկաներէն մին ալ էր ար-
եւմտեան աշխարհագրաբան զարգացումն տալ եւ
ուսմիկ աշխարհագրաբան, որ մինչեւ նոյն ժամանակ
կը գրուէր, գիտական գաւառի լեզուի հանեւ:
Թէ Եւրոպայ իւր պա ընթացիկն որչափ
կրցաւ համապատասխանել իւր պարտոյնը,
կրնանք միայն թուղթը որ խօսին այն ամէնքն՝ որ
ընդհանուր տեսն են եւ ընթերցեցան:

10. ՍՈՒՐԻՍՆԳԻՆԻ ԲԻՒՋԱՆԻՏԵՆ

Նարաթաթերթ, Կոստ. Պոլիս, 1847—1850:
Ծ. Պոլսոյ Արապեան Արաքոնջեղոյ:

Իւրիկն այլեւայլ կերպարանաց տակ մտնելն ու ելլելն ետեւի¹, 1841ին վերստին հրապարակ ելաւ. այս անգամ Մոսկուայի Բիւզանդոնեան Լեւոնի Թերապիստի Օսմանեան տնուամբ: Դիւրեքն էր մեծագործ միածալ թերթ մը, եռօրեան, լեզուն աշխարհաբար: Բովանդակութիւնն էր թուականի վեհալ տաճիկ թերթին քաղաքական լրերն: Վերջին ժամանակներն սկսաւ նաեւ եւրոպական լրագիրներէ ուսումնական եւ անտեսական յօդուածներն ալ թարգմանել: Ժամանակակից ազգային լրագրաց համակրութենէն զուրկ պարեցաւ լրանաւթս մինչեւ 1850: Այս տարւոյ մէջերն ի սպառ դադրեցաւ²:

20. ԲԱՆԱՍԻՐ

Տոստօրեայ թերթ, Մոսկուա, 1848—1849:
Խմբ. Մ. Պ. Յովնանեան: Ծ. Վիստիկի վիսիտարան:

Նայ լրագրութիւնն ալ ունեցաւ իւր յեղափոխական օրերն: Ճիշդ այն տարին երբ Եւրոպայ յեղափոխական խռովութեանց մէջ կը ծփար՝ Արեւելքը Հնդկաստանի Մարաթա քաղաքին մէջ Տայ լրագրութեան յեղափոխական գրօնը պարզեցան: Այն լոկ լրատուական աճն որով մինչեւ այն ժամանակ քաղաքական Տայ թերթներն տեղական ազգային լրերն կու տային, չէին քաղաքական լրագրի մը կոչման պարտաւորութեանց լիովին գոհացումն: Վասն զի լրագիր մը որ չունի կարծիք, որ չունի որոշ սկզբունք, որ չի դատեր, որ կը շողորթի միայն իւր կողմակիցն՝ այս կամ այն կողմանէ, այն հասարակութեան առաջնորդութեան գործը չի կատարեր, այլ լոկ լրատուի՝ որ պիտի այս եւ վաղն այն լուրը կու տայ, առանց անկէ բան եւ զգալու եւ զգալանելու:

Արեւելք լուրն որ այս էր մինչեւ այն ժամանակներն հրատարակուած քաղաքական Տայ թերթներու կատարած գերն, ո՞նի առաւել, ո՞նի նուազ: Այս ընթացքն յանկարծ փոխել դիւրին չէր, եւ տոկուն յարաբերութեան եւ մեծամեծ զհերքու պէտք կար. դժուարին էր մանաւանդ այս կէտին մէջ խոհաւորական առաջնորդութեան հետեւել եւ այնպիսի ստանկութեամբ լրարձակել՝ որ նպատակէն անդին անցնուի:

Հափազանցութեամբ, եւ յանկարծական բռնութենէ փութով ուժամարտ լքելու, մանաւանդ որ փափուկ ձեռաց վարժ թիկանց հարկ պիտի ըլլար տալ հարուածները: Այս էր ահա Մարաթաի Բանաւոր, որ Եւրոպայէն Եւրոպայէն եւ Եւրոպայէն թերթին ընթացքն ու նկարագիրը:

Մինչդեռ Վալիթայի Աշտուրէն իւր առաջին հանգիստը կը ծանուցանէր 1843 Յունիս 24ին, առգին ի Մարաթա նոյն տարին Յունիս 14ին Ս. Պ. Յովհաննէսն որ լրագրի մ'աւետիքն, կամ ինչպէս ժամանակակիցը կ'աղէին՝ բօթը տուաւ: Անաշու եւ սրայեղու խմբագիրն իւր թերթը կը հրատարակէր տասն օր անգամ մը, որուն լեզուն գարաբար էր, դիւրեմ միայնակ երկիրեան թերթ մը, իսկ տպագրութիւնն վեմագրոյմ:

Լրագրութիւնն այս ժամանակներն Հնդկահայոց համար անհրաժեշտ պահանջ մըն էր, եւ լրագրի զնադիր կը մղէր: Վալիթայի Աշտուրէն լրագրաց ընթացից տողրական հարթներէն (niveau) քանի մ'առտիճան վեր էր միայն իւր անաշու դատաստանան եւ անկողնակալ աշատ ընթացիքն: Բանաւորն եկաւ մէկանց ահագին ուսում մ'ըրաւ, այնպիսի սաստկութեամբ մը որուն ոչ այլք եւ ոչ ինք կրցաւ դիմանալ: Բանաւորն իւր գրագիրական եւ առեւտրական լրերն անգղիական լրագիրներէ կ'առնուր թարգմանութեամբ, իսկ քաղաքական լրաց մէջ միայն տեղական եւ այլ քաղաքներու ազգային լրերն կու տար, եւ գլխաւոր գործն էր նոյն տեղեաց Եւրոպայի ազգայնոց բայց մանաւանդ եկեղեցական դատուն պարսաւելի կողմերը մերկայնել, զատել եւ դատափետել աներկիւղ եւ անաշու: Այս սաստկութեան մէջ յայտնի է թէ շատ դժուարին էր չափազանցութեանց չլսնդիլ: Մինչդեռ առջին Արշալուսի Արշապատէ՝ Բանաւորն եւ յաջորդ հնդկահայ թերթներու, որոնք առաւել կամ նուազ նոյն ուղղութիւնն ունէին, կը յանձնէր չափաւորութիւն եւ թերութիւններն ի հրապարակ չհանել, անդին Բանաւորն այսպէս կը դատէր վերջ. «Արշալուսի Արշապատ . . . ի մերս դժբաղդութիւնն եւ կարծեացն հակառակ քաղկեցեաց խաղաղութիւն Բանաւորստի, շատ համարի կենցաղագրութիւն Բանաւորստի, շատ համարի յիշատակագրել զՏայրինստեք եւ զառաքինի գործս զմանցն յազգէս՝ առ ի լուսութիւն յորդորել զմանցեալսն: Ըստ այնմ եթէ համազգիք մեր ի սես ընծային ի թաղիս նորայ, են որ երեւին իւր հրեշտակակրուն եւ Աստուծոյմաստ վարդապետս, եւ մեծագործ Տայրինստեք գործա-

¹ Յես Հանդիսի Աշտուրէն, 1887, Թ. 10:

² Արշալուսի Արշապատ, 1850, Թ. 370:

կալս. եւ որ՝ իրը աննախանձ առաքինի վաստա-
կողս ի լուսաւորութիւն եւ ի միջիմարութիւն
ազգին, անասանձեւն հիմարիւթք ճեմարանաց,
թանգարանաց, եւ աղքատանոցաց: Բ՛լ երջան-
կութեանց. չէր անդամոր որ ժամտ արժանի խա-
րազանաց տպարտութեան. ո՛ր որ գառնազգիւստ
բայց գայլացեալ հովիւ օցողը հօտին, ո՛չ որ
գողող գործակալ ազգային իրաց. ոչ որ քսակա-
կալ աղքատաց Յուդայիսիո՞հ գող: Երանի՛ թէ՛:

Այս ուղղութեամբ իրրեւ «ազատական
լրագիր», անխղիւր կը «խտրագներն», ազգային
մեծամեծաց հասարակութեան փնտաւար գոր-
ծերն, որ բնականապէս հաճող չէր ի գաղ իւր
պիտորձ ընթերցողաց: Ամեն ճշմարտութիւն իւր
ամբողջ պայծառութեամբն առջեւ առջեւ
գնել միշտ օգտակար չէ. կան աչքեր որ լուսոյ
աստղութեան չեն կրնար տոկալ. եւ այս պատ-
ճառաւ խմբագրական ճարտարութիւն պէտք է
չառ անգամ դառն դեղը հառաւորն ճշուշութեամբ
եւ սիրուն եղանակաւ պատասխելու, եւ Ատակէի
եղեւսինեան գաղտնեաց շղարշով ծածկելու
դառն ճշմարտութիւններն, զորոնք կամաց կա-
մաց եւ զգուշութեամբ պարել միայն կրնայ
օգտակար ըլլալ: Այս կը պահուէր Բաւոթէն, եւ
այս պատճառաւ բաժանորդք իրենց գրամին
յանդիմանութիւն գնել չուզելով՝ ետեւէ ետեւ
հրաժարական առին, որով մէկ տարւոյ միջոցին
մէկ իւր արդէն տակաւախ բաժանորդներէն
ի սպառ լքեալ մնաց:

Մահուանէն երեք շաբաթ առաջ՝ այսպէս
կը գրէր Բաւոթէ. «Քանի մի փնտս միայն զոր
կրեցաքս վասն անկեղծ զնութեանցս (իւ՜՜ դի-
պլոմատիկան, աղքատը—իւ՜՜), առաջի անենմը աս-
տանօր, զմնացեալսն ի բաց թողեալ առ ի խոր-
շելոյ՝ ի ձանձրութենէ: Մի օր՝ փոքր մի բրդեալ
ի նախնաձուէ բարեկարգութեան, ասացաք, թէ
չէր պատշաճ կատարել հանդիսաւոր ժամբար-
թեամբ զկարգ թաղման ի վերայ մարմնոյ հոով-
մաշտաւանի վախճանելոյն երկայնամեայ անհա-
ղորդ. եւ ահա անգին վաղազակի թողին զմեզ
քանի մի ստորագրողք: Յայլում աւուր՝ շաբ-
թեալ յերկիւղէ զի մի՛ վտանգեցիք պաշտօնու-
թիւն. ազգային իրողութեանց, ասացաք. թէ
մե՛ծ անհոգութիւն էր վստահանալ ի խարխուլ
կառն քարշեալս ի միականի ամենէ՛ ձիւղ զյար-
գելի անձն պաշտածէի ազգիս. եւ անգէն իսկ
թողին զմեզ քանի մի ստորագրողք: Յայլում
մի աւուր՝ ի սալ ի թղթի մերում զանուն միոյ

ի պատուելի պարունաց տեղւոյս, մոռացաք յարեւ
յանունն զպատուոյ անկանս՝ քաջախիղ իւր
մասնատակերճ, եւ ահա անգէն թողին զմեզ
դարձեալ քանի մի ստորագրողք: Դարձեալ
յայլում աւուր՝ թեկադրեալ, ի խոհանարան
ձուլութեանց, ասացաք, թէ լաւ չէր հոգարար-
ձուի արկեղ անանկաց՝ ի կորուստ մատնել եւ
կամ ի փոխ առնուլ անտի գրամս՝ յորոյ կար-
գեալն էր ի զգուշութիւն, եւ ահա անգէն թո-
ղին զմեզ դարձեալ քանի մի ստորագրողք:
Այսպիսիք են պատուգէ զոր բերել ծառն ազատ
ազագրութեան ի Մագրաս, այլ ակն ունիմը զի
այլազգք իցեն արգասիքն յայլ տեղիս: Բայց եւ
այնպէս այդ ամենայն անյաղիզ ելք վստակոցս,
ոչինչ գործհրեցուցանեն զմեզ. յասլ մեր խոր-
տուիլէ են այդքիկ որք երկեցուցանեն զանկտի
միայն եւ զանդամս ի կենդանեաց: Այլ մեր սրը-
տանպիգեալ ի քաջալերութենէ ճշմարտասէր եւ
ուղղաբար բարեկամաց՝ հանապազորեցուք
յերկս մեր աներկիւղ՝:

Սակայն այս քաջալերութիւնք կ'երեւայ
թէ չկրցան սրտապնդել զինք, վասն զի երկու
թիւ ետքն ստիպուեցաւ գրել վերջին անգամ
սա խօսքն. «Լրագիրս դադարեցաւ ի 15 Յունիս-
սի ամսոյ ի կարօտութենէ քաջալերութեան»:
(Հարաւանիւնէ) Զ. Գ. Գ.

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

ԳԵՐՄԱՆԱՆԵՐ ՍԵՐՈՒՆԻՔ

Գ.

Հայնաուր:

(Հարաւանիւնէ)

Ինչ ինչ սեպտեմբր հնէման մասին բաւա-
կան կարեւորութիւն ունի յառաջ բերել Պար-
սից յատուկ անունները գրելու կերպին, որով
Յոյնք կը վարէին Հոս աւելորդ եւ յիշենել որ
յոյն մատենագիրք պարսիկ անուններն ստի-

Ինչ:

Ի Բաւոթէն Մագրասոյ գաղարկեալ. վասն զի, վասն
զի անաւու էին բոլոր նարին եւ ամենեքեալ անասաւորու-
թեամբ լքին թողին՝ մուսուլ եւ ողջեանսն Ուս-
մանի, 1851, Թ. 43: — Մենք Ալֆաւրի վայր իտան ժա-
մանակ (Հաւոթ, 1888, Թ. 6, էջ 108) Թաղաւանից յի-
շաւ գաղարկալ հայ լրագրաց շարքին նայելով՝ եմթա-
րան կնիք, որ զնախկինս եւ Հրեայան հաղկալայ թեր-
թեր Բաւոթէն ետք հրատարակուած ըլլան, սակայն Սի-
լափոր Ուսմանի (անց) լրագրէն կ'իմանաք որ այս
երկուք ալ շարքս սիւնիք հրատարակուած են: Թաղա-
ւանից նոյն իտանք մէջ յիշու Եղգար, Բաւոթէն եւ
Ալֆաւր լրագրիւնքն եմթալ են մեր ընթերցողին, իսկ Օ-
մանիւնսն ու Հրեայան, որոցհետեւ ժամանակագրա-
կան կարգն անցան, եւ լինք ուղիւ հոս կարգը տալիսնայ
ընել: Կը զնենք ի վերջոյ Յուսուպին մէջ ուղիւ ուղե-
ւան եւ յաւելեցաք հետ:

Ի Բաւոթէն, 1849, Թ. 38: